

MARK TULIJ CICERO: *LELIJ – O PRIJATELJSTVU*.

Prevedla, spremno besedo napisala in z opombami opremila Barbara Zlobec Del Vecchio. Maribor: Litera, 2004. (Zbirka Iz antičnega sveta; knj. 33) 124 strani.

Recenzija.

Zdi se, da so za Cicerona, največjega rimskega prozaista in nenazadnje pomembnega posredovalca grške filozofske misli, po dolgih letih zanemarjanja na Slovenskem napočili boljši časi. Medtem ko je bilo do nedavnega od njegovih del v slovenščini na voljo le *Največje dobro in največje zlo*, so v zadnjih štirih letih izšli kar trije novi prevodi. Dvema deloma s področja govornišva, zagovoru Marka Celija (ali Kajlija) Rufa (v *Antologiji antičnega govornišva*, 2001) in teoretičnemu spisu *O govorniku* (2002), se je tako v letu 2004 pridružilo še povsem filozofsko delce: *Lelij* ali *O prijateljstvu*.

Pridobitev je v marsičem dragocena. Kakor omenja prevajalka, gre za eno najbolj priljubljenih Ciceronovih del v antiki in srednjem veku, za železni repertoar šolskega čtiva. Poleg tega je pričujoča izdaja z razčlenjenim pregledom vsebine, dodanim latinskimi besedilom, izčrpnimi in vsestranskimi opombami, temeljito spremno študijo, kronološko preglednico in bibliografijo naravnost zgled za to, kakšno opremo bi si pri antičnih delih želeli tudi v bodoče. Toda najprej v orisu predstavimo *Lelija* samega.

Kratki spis v eni sami knjigi iz leta 44 pr. Kr. je posvečen Ciceronovemu prijatelju Atiku. Uvaja ga dvojni pripovedni okvir: avtorjev mentor iz mladih let, Kvint Mucij Scevola »Avgur«, naj bi bil njemu in drugim zaupnim prijateljem nekoč pripovedoval o pogo-

voru s svojim tastom Gajem Lelijem »Modrim«, uglednim in izobraženim članom razumniškega kroga Scipionov. Razpravo o témi prijateljstva naj bi bila sprožila smrt Lelijevega dobrega prijatelja Scipiona Emilijana; potemtakem naj bi se odvijala leta 129 pr. Kr. Pogovor, v katerem prevladuje Lelijevo razmišljanje, je podan v obliki neposrednega dialoga med glavnim protagonistom in njegovima zetoma Scevolu in Gajem Fanijem. Vsi trije utelešajo vrline idealnega Rimljana: vojaško uspešnost, politično sposobnost in zmožnost spajanja grške izobrazbe z rimsko tradicijo in praktično modrostjo.

S svojim eklektičnim pristopom Ciceru tudi tokrat prevzema posamezne misli iz glavnih treh antičnih filozofskih struj: stoiške, peripatetske in epikurejske, medtem ko z nekaterimi njihovimi nauki, zlasti z epikurejskimi, polemizira. Dotakne se najrazličnejših vidikov teme, denimo izvora prijateljstva, njegovih mej in kriterijev za izbiro prijatelja; naniza tudi vrsto nasvetov za srečno prijateljstvo. Grško teorijo skuša aplicirati na resnično življenje, na konkretne rimske družbene razmere svojega časa. Zaradi tega se včasih zaplete tudi v protislovje, npr. tedaj, ko v §§ 35–44 poudarja, da prijateljem v korist ne smemo narediti nobenega nepoštenega dejanja, v §§ 57 in 61 pa, nasprotno, da za prijatelja marsikdaj storimo kaj, česar bi se sicer sramovali. Ne glede na to je glavna misel, s katero se razprava začne in sklene, da je pravo prijateljstvo možno le med dobrimi in krepostnimi ljudmi; takšna vez je trajna. S svojo rimsko praktičnostjo pa avtor upošteva tudi obstoj povprečnih, vsakdanjih prijateljev in prav tako poda vrsto napotkov glede teh. Čeprav je torej

knjiga pisana s stališča Rimljana v določenem zgodovinskem obdobju in obarvana z grškimi filozofskimi nauki, na poljuden in pogovoren način načjenja vsečloveška vprašanja, ki so aktualna v vsaki dobi in tudi za sodobnega slovenskega bralca.

Kot rečeno, odlikujejo izdajo številne sprotne opombe (207 pri samem prevodu in še 16 pri spremni študiji). Te izčrpno pojasnjujejo realije, npr. imena oseb, ki se omenjajo; če se kak pojem pojavi tudi v nadaljevanju, nas prevajalka usmeri k relevantni opombi k prejšnjemu mestu. Namenjene pa so tudi zahtevnejšemu bralcu. Tako opozarjajo na izvirne izraze in na posebne pomene uporabljenih besed, ki iz slovenskih prevedkov ne morejo biti razvidni, npr. na politično konotacijo izraza *melior*, »boljši« (op. 18), široke implikacije besede *fides*, ki iz slovenske ustreznice »zvestoba« niso razvidne (op. 139), ali antični pojem »tirana« (op. 123). Prevajalka izpostavlja celo alternativne možne razlage posameznih mest (op. 159) in izvirne retorične figure (npr. poliptot in aliteracijo v op. 17, homojotelevton v op. 156). Poleg tega opozarja na vzporednice z drugimi besedili, pri čemer latinske navedke običajno podaja tako v izvirniku kot v prevodu (grški so le prevedeni).

Zelo poglobljena in vsestranska je tudi spremna študija o zgodovini in filozofskih razsežnostih *Lelija* (str. 103–118), ki obravnava recepcijo besedila, oblika naslova, okoliščine nastanka in datacijo dela, njegove protagoniste (z njihovim simbolnim pomenom vred, gl. str. 107), zgradbo in vire, v zadnjih dveh razdelkih pa analizira in pojasnjuje Ciceronovo pojmovanje prijateljstva v primerjavi z grškim in njegovo obravnavo povprečnih in

pravih prijateljstev. Sledi kronološka preglednica (str. 119–122), ki v treh vzporednih stolpcih prikazuje Ciceronovo življenje in delo ter sočasno kulturno in zgodovinsko dogajanje. Delo se sklene z bibliografijo (str. 123–124) – upoštevana je tudi slovenska – s poudarkom na *Leliju*, medtem ko so slovenski prevodi Cicerona in pregledi njegovega življenja ter del, dostopni v slovensščini, navedeni v op. 208.

Ob tej zakladnici podatkov, ki jih izdaja nudi klasičnemu filologu, se zastavlja le vprašanje, ali ni za laičnega bralca ali bralca z zgolj srednješolsko latinsko izobrazbo – navsezadnje lahko upamo, da bo tematika privlačna tudi zanj – tu in tam kaka opomba preveč sumarna. To se nanaša zlasti na citiranje del, ki so včasih podana v slovenskem prevodu, včasih pa tudi zgolj v izpisani latinski različici ali celo z mednarodno uveljavljeno krajšavo (npr. *off.*, *part.*, *leg.* itd.), ki je povprečnemu bralcu najbrž težko razumljiva. V opombah, ki se nanašajo na negativna mesta o bratih Grakhih in podobno mislečih Rimljanih, bi morda veljalo še bolj izrecno opozoriti na vzroke Ciceronovega odpora do njih, saj je bralcu, ki je bil iz šole navajen povsem pozitivnega prikaza Grakhov, težko razumeti, zakaj so vsi uradniki z večjim poslušom za ljudstvo prikazani kot izmečki. Dober primer je Spurij Melij iz 5. stol. pr. Kr., o katerem Lelij/Cicero pravi: »Le kdo ga ne sovraži?» (§ 28), v op. 79 pa izvemo, da je bil njegov »greh« razdeljevanje žita med ljudstvo v času pomanjkanja. Tudi v sklepni kronološki preglednici bi bilo dobro ime vsakega omenjenega literata opremiti še z oznako, kakršne je bil za zdaj deležen zgolj prvi (*»pesnik Lucilij«*, str. 119): pri, denimo, Akciju, ki je tako kot vsi preostali naveden

brez pojasnila (prav tam), je vprašljivo, ali njegovo ime kaj pomeni celo povprečnemu klasičnemu filologu. Naposled še nekaj besed o samem prevodu. V splošnem je napisan v lepi, berljivi slovenščini, ki z menjavanjem dolgih period in kratkih stavkov dejansko odraža izvorni slog. Slovničnih in tipkarskih napak je malo (malo več jih je v opombah); s slogovnega vidika bi morda veljalo poiskati rešitve, ki ne kopicijo veznikov, kakor se zgodi npr. na str. 47: »[...] kje bomo našli takšne, ki bodo prijateljstvu dajali prednost pred častnimi naslovi, javnimi službami [...], tako da če jim ponudimo na eni strani vse to, na drugi pa pravice prijateljstva, si ne bodo veliko bolj želeli prvih?« Primerjava z izvornikom pokaže tudi, da prevajalka ne ohranja dobesednih struktur in izrazov, marveč si prizadeva izraziti izvorno misel na bolj idiomatičen slovenski način. Tovrstnemu prizadevanju (ali tudi uporabi različnih komentarjev, ki utegnejo izhajati iz drugačnih različic besedila od te, ki je natisnjena v slovenski izdaji?) pa gre morda pripisati nekaj vsebinskih netočnosti. Zato je za klasične filologe še posebej dragoceno, da je prevod mogoče preveriti z dodanim izvornikom in si po potrebi ustvariti lastno interpretacijo; besedili sicer nista vzporedni, vendar sta obe opremljeni z oznakami poglavij in razdelkov, tako da se v njiju zlahka orientiramo. Takšno mesto je npr. začetek § 65, ki se v prevodu glasi: »Temelj stanovitnosti in trajnosti, ki ga iščemo v prijateljstvu, je zvestoba: nič, kar ni zvesto, ne more biti trajno« (str. 48). Dejansko se odlomek glasi: *Firmitas autem stabilitatis constantiaque est eius, quem in amicitia quaerimus, fides; nihil est enim stabile, quod infidum est* – torej: »Temelj stanovitnosti in trajnosti

je zvestoba človeka, čigar prijateljstvo iščemo« itd. Do resne spremembe v smislu pa pride npr. v § 69, kjer v prevodu beremo: »Brata Kvinta Maksima pa, vsekakor odličnega človeka, ki ga [tj. Scipiona] vendar ni dosegal, ker je bil starejši, je Scipion spoštoval, kot bi ga ta prekašal« (str. 50). Primerjava z izvornikom (*Q. vero Maximum fratrem, egregium virum omnino, sibi nequaquam parem, quod is anteibat aetate, tamquam superiorem colebat*) razkrije, da je treba misli urediti takole: »Brata Kvinta Maksima, vsekakor odličnega človeka, ki pa Scipiona vendarle ni dosegal, je ta spoštoval, kot bi ga prekašal, ker je bil starejši.«

Glede jezika v prevodu in spremnih besedilih bi veljalo kritično opozoriti še na par sicer zelo redkih spodrseljave, npr. občasno nedoslednost pri slovenjenju imen. Ime *Cicero* je praviloma slovenjeno kot »Cicero«, enkrat, v op. 15, pa kot »Ciceron«; nasprotno je *Tubero* povsod zapisano kot »Tuberon«. Drug primer je mesto Akragant/Agri-gent, za katero je tudi v odvisnem sklonu uporabljena oblika »Akragas« (str. 28). Včasih bi se dalo ugovarjati rabi kake besede, npr. glagolu v »Ti [tj. filozofi] naj si torej držijo odvratno in nejasno definicijo modrosti« (str. 24) – izvorno: *Quare sibi habeant sapientiae nomen et invidiosum et obscurum* (§ 18). Isto velja npr. za besedni red v nekaterih zanikanih stavkih, kakršen je: »Mar ni absurdno, da nas veselijo številne nečimrnosti [...], nas pa ne globoko gane prijateljstvo osebe« itd. (§ 49, str. 41). Takih mest ni veliko in lektura bi bila vsa zlahka zgladila. Vendar je ponovno treba poudariti, da se tako prevod kot spremna besedila v splošnem berejo lepo, tekoče in razumljivo, česar pri ciceronskih peridoh pogosto ni lahko doseči. Kljub

nekaterim kritičnim pripombam je torej pričujoča izdaja velik prispevek k našemu uvidu v Cicerona, zaradi svoje

mногоstranskosti pa tudi v antično kulturo sploh.

Nada Grošelj

PORTRET FRANCA OMERZE¹

Benjamin BEVC

Omerzova mladost in šolanje

Franc Omerza se je rodil 28. marca 1885 v Župeči vasi na Dolenjskem v družini z osmimi otroki. Pri desetih letih je začel obiskovati ljudsko šolo dvorazrednico v Cerkljah ob Krki. Njegov oče, po poklicu sicer kmet in kovač, je bil zelo napreden in ga je po končani ljudski šoli vpisal na gimnazijo v Novem mestu. Ker gimnazija ni imela internata za oddaljene dijake, je Omerza vseh osem let šolanja živel pri dijaških gospodinjah. Bil je zelo marljiv dijak in je v tretjem letniku začel prejemati štipendijo Paula Waranna, ki je letno znašala 194 kron. Maturiral je 27. junija 1905 iz enajstih predmetov, pri grščini in latinščini – kasnejših študijskih predmetih – je bil *lobenswert* (posebej pohvaljen).

Jeseni istega leta je vstopil v ljubljansko bogoslovje. Že kot bogoslovec je leta 1908 ob 1500-letnici smrti svetega Janeza Zlatousta v priložnostnem zborniku objavil daljšo pesem v latinščini z naslovom *Joannes Chrysostomus, Lux ex Oriente*. Kasneje je objavil še več priložnostnih pesmi. V njih se lepo kaže Omerzova osebnost: pesmi so preproste, večinoma z religiozno tematiko in pisane v latinščini.

V duhovnika je bil posvečen 12. julija 1908. Posvetil ga je takratni ljubljanski knezoškof Anton Bonaventura Jeglič. Po posvečenju je bil leto dni semeniški duhovnik, nato pa ga je Jeglič namenil za profesorja na Škofijski klasični gimnaziji v Šentvidu nad Ljubljano in ga poslal na Dunaj študirat klasično filologijo in slovenščino. Zahtevni študij je dokončal že v treh letih.

¹ Pričujoči članek je predelana verzija raziskovalne naloge, ki je nastala v minulem šolskem letu na Škofijski klasični gimnaziji kot splet avtorjevega osebnega navdušenja za klasično filologijo in zanimanja za zgodovino prve slovenske gimnazije. V njej sem želel predstaviti Franca Omerzo, profesorja latinščine in grščine, pomembnega, a malo poznaneega prevajalca antične književnosti ter režiserja, ki je prvi na Slovenskem uprizoril Ajshilovo Orestejo in Sofoklejevega Kralja Ojdipa. Glavni del raziskovanja sem posvetil prebiranju Omerzovih objavljenih prevodov in iskanju neobjavljenih. Sprejem njegovega prevajalskega dela sem skušal osvetliti s sočasnimi kritikami. Veliko sem o Omerzovih prevodih izvedel tudi iz pogovorov z dr. Kajetanom Gantarjem, prof. Janko Modrom in Gorazdom Kocijančičem, o Omerzi kot profesorju pa iz pogovorov z dr. Jožo Mahničem in dr. Stanetom Gabrovcem. Vsem imenovanim se iskreno zahvaljujem za njihov čas in potrpežljivost.